

**O'ZGA TILLI GURUHLARDA O'ZBEK TILIDA OG'ZAKI NUTQ
KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISHDA ROLLI O'YINLAR VA
MUNOZARA TEXNOLOGIYALARINING SAMARADORLIGI**

Embergenova Raushana

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqola o'zga tilli sinflarda (rus, qozoq, qoraqalpoq va boshqa tillarda o'qitiladigan ta'lim muassasalarida) o'zbek tilini ikkinchi til sifatida o'rganuvchilarning og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirishda interfaol ta'lim metodlari – rolli o'yinlar va munozara (diskussiya) texnologiyalarining o'rni va samaradorligini tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqot kommunikativ yondashuv asosida amalga oshirilgan bo'lib, bu usullarning o'quvchilarning so'zlashuvchanligini oshirish, lug'at boyligini faollashtirish, xatolardan qo'rqmasdan muloqotga kirishishga undash hamda ijtimoiy-madaniy kontekstda tilni qo'llash malakasini shakllantirishdagi afzalliklarini yoritadi.

Kalit so'zlar: O'zbek tili, ikkinchi til, og'zaki nutq, so'zlashuv ko'nikmasi, rolli o'yin, munozara, kommunikativ yondashuv, interfaol texnologiyalar.

Аннотация. Данная научная статья посвящена анализу роли и эффективности интерактивных методов обучения - ролевых игр и дискуссионных (дискуссионных) технологий в развитии навыков устной речи изучающих узбекский язык как второй язык в иноязычных классах (образовательных учреждениях, где обучение ведется на русском, казахском, каракалпакском и других языках). Исследование проводилось на основе коммуникативного подхода, который освещает преимущества этих методов в повышении разговорности учащихся, активизации словарного запаса, поощрении к общению без страха ошибок и формировании навыков использования языка в социокультурном контексте.

Ключевые слова: Узбекский язык, второй язык, устная речь, разговорный навык, ролевая игра, дискуссия, коммуникативный подход,

интерактивные технологии.

Abstract. *This scientific article is devoted to the analysis of the role and effectiveness of interactive teaching methods - role-playing games and discussion technologies in the development of oral speech skills of students studying Uzbek as a second language in foreign language classes (in educational institutions with instruction in Russian, Kazakh, Karakalpak, and other languages). The research was carried out on the basis of a communicative approach, highlighting the advantages of these methods in increasing students' speaking skills, activating vocabulary, encouraging communication without fear of errors, and forming the ability to use language in a sociocultural context.*

Keywords: *Uzbek language, second language, oral speech, speaking skills, role-playing, discussion, communicative approach, interactive technologies.*

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida o'zbek tilining davlat tili sifatidagi maqomi va uni o'zga tilli ta'lim muassasalarida (maktab, litsey, kollej, OTM) o'rgatish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. O'zbek tilini ikkinchi til sifatida o'rganishdan asosiy maqsad – o'quvchilarning kundalik va kasbiy hayotda erkin muloqot qila olishi uchun zarur bo'lgan kommunikativ kompetensiyani shakllantirishdir. Bu kompetensiyaning asosini esa og'zaki nutq (so'zlashuv) ko'nikmasi tashkil etadi.

O'tgan asrning 80-yillarida G'arb lingvodidaktikasida “ma'lum maqsad uchun qo'llaniladigan til” tushunchasi paydo bo'ldi. Ushbu tushuncha zaminida inson faoliyatining ma'lum bir sohasida qo'llaniladigan til birliklarining ixtisoslikka oid leksik-grammatik va boshqa o'ziga xos belgilari yotadi. Bunda til ta'limi u yoki bu ixtisoslik doirasida nutqiy muloqot qanday tuziladi, ma'lum turdagi axborotni yetkazish uchun muloqot qaysi shaklda olib boriladi kabi qator xususiyatlarni aks ettiradi. Demak, bu o'rinda nimani o'rgatish lozimligini aniqlashdan oldin ta'lim oluvchining kimligini bilish ta'lim mazmunini belgilash uchun o'ta muhim sanaladi. Shu bois ushbu tamoyilda turli kasb-hunarga oid matnlar ustida ishlash, kasbiy atamalarning nutqda qo'llanishini o'rgatish, kasb-hunarga oid suhbat matnlari

vositasida o'quvchi talabalar kasbiy, ixtisosiy nutqqa o'rgatiladi, ixtisoslik bo'yicha matnlarni tahlil qildirish jarayonida talabalarning kasbiy nutqqa oid lug'at boyligi o'stirib boriladi. Ayni paytda ayrim grammatik qoidalarni o'zlashtirib borish ham nazarda tutiladi.

Istiqlol yillarida ta'lim rus va qardosh tillarda olib boriladigan maktablar uchun o'zbek tilidan o'quv dasturlari va shu asosda darsliklar mazmuni ham bir necha bor isloh qilindi, davlat ta'lim standartlari talablari xalqaro talablar asosida takomillashtirildi. Biroq o'qituvchilarni o'zbek tili ta'limining yangi yondashuvlari va tamoyillari bilan tanishtirish, modernizatsiyalashgan darsliklar asosida ta'lim boshqa tillarda olib boriladigan guruhlarda dars berish metodikasini o'rgatishga bag'ishlangan metodik qo'llanma yaratilmagani esa ushbu muammolar hali ham dolzarbligicha qolayotganidan dalolat beradi. [1:10;18].

An'anaviy ta'lim metodlari ko'pincha grammatika va lug'at yodlashga qaratilgan bo'lib, o'quvchilarda real hayotiy vaziyatlarda muloqot qilish malakasini yetarlicha rivojlantira olmaydi. Shu sababli, dars jarayoniga o'quvchilarni faol nutqiy faoliyatga jalb etuvchi, ijodiy fikrlashga undovchi rolli o'yinlar va munozara texnologiyalari kabi interfaol metodlarni kiritish zarurati paydo bo'ladi [2].

Og'zaki nutq – bu ma'no yaratish va turli kontekstlarda og'zaki hamda og'zaki bo'lmagan belgilar yordamida ma'lumot almashish jarayonidir. Ikkinchi tilni o'rganishda nutq ko'nikmasining rivojlanishi bevosita kommunikativ yondashuvga bog'liq. Kommunikativ yondashuv tilni tizim sifatida o'rganishdan ko'ra, undan real muloqot vaziyatlarida foydalanishni ustuvor vazifa deb biladi.

O'zga tilli o'quvchilar uchun o'zbek tilida gapirishdagi eng katta to'siq – bu xato qilishdan qo'rqish va tabiiy nutq muhitining yetishmasligi. Rolli o'yinlar va munozaralar aynan shu muammolarni bartaraf etishga xizmat qiladi [3].

Rolli o'yin – bu ta'lim oluvchilar o'zlariga yuklangan ijtimoiy rollarni bajarish orqali haqiqiy hayotdagi muloqot vaziyatlarini modellashtiradigan o'qitish texnologiyasidir.

Rolli o'yinlarning asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

O'yinlar yordamida “do'konda xarid qilish”, “shifokor qabulida”, “telefon

orqali suhbat” kabi kundalik vaziyatlar yaratiladi. Bu o‘quvchini tilni sun’iy mashqlar emas, balki aniq bir maqsad (rolni bajarish) uchun ishlatishga undaydi. O‘yin jarayoni o‘quvchilar uchun qiziqarli bo‘lgani sababli, ular darsga ishtiyoq bilan kirishadi, natijada muloqot qilishga bo‘lgan motivatsiya kuchayadi. Rolli o‘yinlarda asosiy e’tibor grammatik aniqlikka emas, balki axborotni muvaffaqiyatli yetkazishga qaratiladi. Bu holat o‘quvchilarni xato qilishdan qo‘rqmasdan, dadil gapirishga o‘rgatadi [4].

O‘yin davomida o‘rganilgan lug‘aviy birliklar va grammatik konstruksiyalar avtomatik ravishda, amaliy tarzda mustahkamlanadi. O‘yinlar o‘zbek xalqining urf-odatlarini, mehmondo‘stligi, muloqot etiketlari (masalan, salomlashish, uzr so‘rash, minnatdorchilik bildirish) bilan bog‘liq rollarni o‘z ichiga oladi, bu esa madaniy jihatdan to‘g‘ri muloqot qilishga o‘rgatadi.

Munozara – bu o‘quvchilarning muayyan bir mavzu yuzasidan o‘z fikrlarini, dalillarini bayon etish va boshqa fikrlarni tinglash orqali og‘zaki nutqlarini takomillashtirishga qaratilgan faol ta’lim texnologiyasidir. Munozaralar, asosan, o‘rta va yuqori bosqich o‘quvchilari uchun samaralidir. Munozarada o‘quvchi o‘z nuqtai nazarini isbotlash uchun uzoq va mantiqiy, bog‘langan fikrni (monologik nutq) shakllantirishga majbur bo‘ladi. Munozara o‘quvchidan mavzuga chuqur kirishishni, ma’lumotlarni tahlil qilishni, dalillar keltirishni va asoslab berishni talab etadi. Fikrni to‘g‘ri ifodalash uchun mantiqiy bog‘lovchi so‘zlar, frazeologizmlar va murakkab grammatik konstruksiyalardan foydalanish zarurati paydo bo‘ladi. Munozarada qatnashish uchun o‘quvchi raqibining (suhbatdoshining) fikrini diqqat bilan tinglashi va unga munosabat bildirish lozim. Munozara jamiyatdagi dolzarb masalalar (ekologiya, fan, ta’lim, madaniyat) yuzasidan muloqot qilish orqali tilning ijtimoiy funksiyasini tushunishga yordam beradi [5].

Rolli o‘yinlar va munozaralarni samarali tashkil etish uchun quyidagi qoidalariga rioya qilish muhim:

Texnologiya	Tavsiya etiladigan bosqichlar	Nutqiy natija
Rolli o‘yin	1. O‘yin mavzusini tanlash (masalan:	Dialogik nutq,

Texnologiya	Tavsiya etiladigan bosqichlar	Nutqiy natija
	“Bozorda”) 2. Lugʻaviy minimum va kerakli iboralarni berish 3. Rollarni taqsimlash va vaziyatni tushuntirish 4. Oʻyinni oʻtkazish 5. Xatolarni muhokama qilish (engil tarzda)	iboralarni avtomatlashtirish, xatosiz muloqot qilishga intilish
Munozara	1. Munozara mavzusini belgilash (masalan: “Kitob oʻqishning afzalliklari”) 2. “Ha” va “Yoʻq” guruhlariga boʻlish 3. Fikrlar uchun zarur tayyor iboralarni berish (“Menimcha...”, “Bunga qoʻshilaman”, “Aksincha...”) 4. Munozarani nazorat qilish 5. Xulosa va umumiy tahlil	Monologik nutq, dalillash, grammatik murakkab tuzilmalardan foydalanish

Koʻrinadiki, amaldagi “Oʻzbek tili” darsliklarida oʻquvchilarning egallangan bilim, koʻnikma, malakalarni turli nutqiy va hayotiy vaziyatlarda amaliy qoʻllash layoqatlarini shakllantirishga qaratilgan mashq va topshiriqlar mavjud. Biroq ushbu topshiriqlarni bajartirishda dars jarayonida muammoli vaziyatlar yaratish, oʻquvchilarni fikrlashga, bahs-munozara yuritishga undashda oʻqituvchinig roli katta boʻlib, oʻqituvchi topshiriqlar maqsadini toʻgʻri anglagan holda darsni maqsadli tashkil etsagina samarali natijalarga erishiladi [1].

Xulosa qilib aytganda, Oʻzga tilli sinflarda oʻzbek tilida ogʻzaki nutq koʻnikmasini rivojlantirishda rolli oʻyinlar va munozara texnologiyalaridan foydalanish yuqori samaradorlikni taʼminlaydi. Ular oʻquvchilarni passiv bilim oluvchidan faol muloqot ishtirokchisiga aylantiradi, xato qilish qoʻrquvini yengishga yordam beradi va tilni faqatgina oʻquv fani emas, balki real hayotiy ehtiyojlar uchun vosita sifatida qabul qilishga undaydi. Bu texnologiyalarni muntazam va metodik jihatdan toʻgʻri qoʻllash oʻzbek tilini ikkinchi til sifatida oʻrganish jarayonini sezilarli darajada yaxshilaydi va oʻquvchilarda yuksak kommunikativ kompetensiyani shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Muxitdinova X. O'zbek tilini ikkinchi til sifatida o'qitish metodikasi – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2023. – 10-18 b.
2. [K. Qosimova], S. Matchonov, X. G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva, Sh. Sariyev. Ona tili o'qitish metodikasi – T.: «NOSHIR», - 2009, 352 b.
3. To'xliyev, B. (2010). O'zbek tili o'qitish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi.
4. G'ulomova, M. (2018). Ikkinchi tilni o'rgatishda og'zaki nutq malakasini rivojlantirishning dolzarb masalalari. Filologiya fanlari nomzodi dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent.
5. To'xliyev B, Shamsiyeva M, T, Ziyodova T. O'zbek tili o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, Toshkent: 2006. 48-b